

RODNA RAVNOPRAVNOST U PROCESU IZGRADNJE MIRA

 HEINRICH BÖLL STIFTUNG
SARAJEVO

*Pripremu i izdavanje ove publikacije finansijski je podržala
Fondacija Heinrich Böll. Za stavove i mišljenja iznijete u
publikaciji odgovorni su sami autori i autorice, a ne Fondacija
Heinrich Böll.*

RODNA RAVNOPRAVNOST U PROCESU IZGRADNJE MIRA

Alma Ahmethodžić, Mr.

Sarajevo, septembar 2022.

SADRŽAJ

Uvod.....	2
1. Potreba za rodnom ravnopravnošću u <u>bosanskohercegovačkom društvu</u>	3
2. Žena kroz prizmu religije.....	7
3. Izgradnja mira kao sredstvo za izgradnju <u>rodnoravnopravnog društva</u>	10
4. Borba žena za osnovna ljudska prava.....	12
5. Zakonska regulativa rodne ravnopravnosti EU.....	13
6. Rodna ravnopravnost kroz <u>regulativno-pravni okvir BiH</u>	14
7. Nasilje nad ženama.....	15
8. Rezolucija 1325- Žene, mir i sigurnost.....	17
9. Zaključak.....	19
10. Literatura.....	20

UVOD

Radom na temu *Rodno ravnopravno društvo u procesu izgradnje mira* nastoji se problematizirati rodna neravnopravnost kao problem bosanskohercegovačkog društva, te detektirati mogućnosti i ograničenja za koja stoje na putu izgradnje društva koje je rodno ravnopravno. U prilog tome navedeni su statistički podaci i mišljenja stručnjaka koji su spomenuti u daljem radu. Ovim radom se nastoji naglasiti poduhvat izgradnje pravednog i slobodnog društva, a to zahtijeva interdisciplinarni pristup i angažiranost vladinog i nevladinog sektora, pojedinca, skupine, ali i društva kao cjeline.

U cilju naglašavanja ozbiljnosti potrebe pravednog i slobodnog društva, a samim tim i pozitivnog mira u bosanskohercegovačkom društvu istaknuta je potreba za vraćanjem pozitivnih vrijednosti na pijedestal kako u društvu tako i u životu pojedinca. Kroz rad su istaknuti i neki od značajnijih historijskih događaja koji se odnose na borbu žena za ravnopravnost kao i dostojanstven tretman kako u privatnoj tako i poslovnoj i javnoj sferi života. Rodna ravnopravnost ne ugrožava nikog izuzev onoga koji ne želi žene prihvatiti kao ljudska bića jednaka u ljudskim pravima sa muškarcima. Da bi se potigao cilj rodno ravnopravnog društva muškarci iz tog procesa ne smiju biti nisu isključeni. Naprotiv, to je zajednička borba da se ispravi diskriminacija i nepravda. U prilog tome navedeni su argumenti iz religijske perspektive abrahamovskih/ibrahimovskih religija i nereligijski pogled.

Naravno, kako Bosna i Hercegovina zvanično ima aspiracije da postane članice Evropske Zajednice u radu su istaknuti neki od najznačajnijih pravnih dokumenata u EU koji se odnose na rodnu pravnu ravnopravnost. U cilju kreiranja kompletne slike analizirat ćemo i neke od najznačajnijih dokumenta koje je Bosne i Hercegovine usvojila u odnosu na ovu tematiku. Kako je nasilje fenomen sa kojim se žene susreću u raznim formama, kako u privatnom tako i u profesionalnom i javnom životu, u radu su istaknuta neka od najznačajnijih istraživanja o rodno zasnovanom nasilju. Na kraju rada spomenuta je Rezolucija 1u svrhu naglašavanja značaja mira i sigurnosti žena kao pojedinke. Aktuelna dešavanja u Ukrajini pokazuju da žene nose višestruku žrtvu, jer su u 21. stoljeću izložene silovanju koje se koristi kao oružje rata metod nanošenja dodatne boli i sramote neprijatelju.

1. Potreba za rodnom ravnopravnošću u bosanskohercegovačkom društvu

Pored svih problema sa kojima se susreće bosanskohercegovačko društvo poput korupcije, ekonomske stagnacije, političkih kriza i diskriminacije na raznim osnovama, rodna neravnopravnost je jedan od njih. Određeni pokazatelji unutar bosanskohercegovačkog društva impliciraju da ova zemlja ne teži rodnoravnopravnom društvu u onom intezitetu u kojem se to očekuje kroz EU integracije. Jedan od pokazatelja zašto bi rodno ravnopravno društvo bilo potrebno u BiH govore statistički podaci sa posljednjeg popisa stanovništva izvršenog 2013. godine u kojem je pokazano da u BiH brojčano živi više žena i to 50,94 %, dok muškaraca 49,06%. Ako pogledamo podatke stepena obrazovanosti po spolu već možemo da vidimo da su žene, bez obzira na brojčanu prevagu, te koje su neobrazovane. Iako u višim stepenima obrazovanja taj procent neznatno raste, to jasno ukazuje da postoje i drugi faktori koji onemogućavaju i otežavaju da se obrazuju u znatno većem procentu. Istog mišljenja je i Zlatiborka Popov-Momčinović: “Žena je ne samo više bez ikakvog obrazovanja već je ta brojka zabrinjavajuća kada je uporedimo s brojem muškaraca bez ikakvog obrazovanja. Naime, kada analiziramo kontigent „bez ikakvog obrazovanja“ na žene „otpada“ čak 67,1%, a slična je situacija i kada je riječ o licima s nepotpunim osnovnim obrazovanjem. Manje je i žena sa završenom srednjom školom s tim što je razlika znatno manja u odnosu na niže obrazovne nivoe”.¹

Navedeni podaci su dovoljan pokazatelj da žene u Bosni i Hercegovini ne uživaju osnovna ljudska prava. Koji god razlozi da su za ovakvo stanje, jasno je da u postkonfliktnom društvu kakvo je bosanskohercegovačko dolazi do hipokrizije i da je neophodno raditi na izgradnji mira, što podrazumijeva uspostavljanje i njegovanje vrijednost na individualnim i kolektivnom nivou. Već prethodno izneseni pokazatelji ukazuju da je Bosna i Hercegovina, uprkos brojnim zakonskim regulativama (npr. Zakon o ravnopravnosti polova, Zakon o zabrani diskriminacije) i dalje rodno neravnopravno društvo. Prisutni su brojni rodni debalansi kada je reč ostarosnoj strukturi stanovništva, obrazovnom nivou, radnoj snazi i ekonomskoj aktivnosti. Ako tome dodamo i tradicionalističku političku kulturu i javno mišljenje, nepoštovanje zakonske

¹ Zlatiborka Popov Momčinović: *Žensko stanovništvo u BiH kroz prizmu rezultata popisa* <https://publications.anubih.ba/bitstream/handle/123456789/54/Demografske%20i%20etnicke%20promjene%20za%20stampu5.pdf?sequence=6&isAllowed=y>, (pristup: 20.7.2022.)

regulative, preovladavajuće modele socijalizacije i podzastupljenost žena u javnoj sferi (ekonomiji, politici) situacija je još složenija od one koju nam daju „čisti“ podaci, tj. brojevi.

Prije nego što detaljno analiziramo kako rodna ravnopravnost može doprinjeti izgradnji mira, potrebno je definisati osnovne pojmove poput rod, spol, rodna ravnopravnost i rodno zasnovano nasilje. „Spolom se smatraju biološke značajke koje obilježavaju ljudska bića kao žene i muškarce. U društvenim se znanostima spol definiira kao društvena i zakonska klasifikacija bioloških značajki koje osobe dijele na samo dvije kategorije, na muški i ženski spol. Spol na osnovi genitalija i reproduktivnih funkcija tako predstavlja znanje o tijelu te je također podložan interpretacijama i kulturalno uvjetovan.“²

Često, nažalost, čak i preko medija imamo priliku da čujemo kako se pojmovi spol i rod koriste sinonimno, iako ova dva pojma imaju svoja zasebna značenja i specifičnosti. Poznato je da se pojam rod definiira kao društveno-kulturni koncept koji nalgašava društvene razlike između žene i muškarca koje su podložene promijeni i učenju za razliku od pojma spol koji označava biološku razliku između žene i muškarca.

Za društvo rodne ravnopravnosti u BiH je potrebna transformacija koja će početi sa transformacijom svijesti pojedinca, pa tek onda društva. Bosanskohercegovačko društvo na putu transformacije iz dominantno patrijarhalnog društva u rodno ravnopravno društvo treba da koristi mirovna sredstva koja će pomoći na tom putu. Navedena transformacija podrazumijeva i suočavanje i sistematski i planski rad na negativnim stereotipima i predrasudama koje su ukorjenjene u bh društvo opterećeno patrijarhatom koji rezultira određenim formama nasilja poput kulturnog, strukturalnog pa čak i direktnog.

„Proces uvođenja rodne ravnopravnosti u sve oblasti društvenog života u BiH zahtijeva, prije svega, djelovanje u smislu promjene svijesti i povećanja znanja o uzrocima i posljedicama diskriminacije na osnovu pola. Stoga je ovo veoma dugotrajan proces koji uveliko zavisi od brojnih društvenih okolnosti i uticaja na globalnom, regionalnom i lokalnom nivou, te zahtijeva korjenito restrukturisanje i reformu institucionalnih politika“.³

²Pojmovnik rodne terminologije prema standardima EU, (https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/bibliotekaona/Publikacija_Pojmovnik%20rodne%20terminologije%20prema%20standardima%20Europske%20unije.pdf), (pristup: 19.7.2022.)

³ Rodna ravnopravnost, (<https://www.unicef.org/bih/rodna-ravnopravnost>) pristup 19.7.2022.)

U cilju što boljeg razumijevanja cilja izgradnje rodno ravnopravnog društva i pozitivnog mira u jednom postkonfliktnom društvu kakvo je bosanskohercegovačko, potrebo je definisati pojam „rodna ravnopravnost“ koji se često u BiH uzima u pogrešnom kontekstu poput onoga da žene žele prevlast ili da žene žele da izgrade sebi poziciju u društvu i državi, da odlučuju i biraju koji su poslovi za njih, dok one teške (fizičke) poslove ostavljaju muškarcima poput posla rudara, šumara i slično: „Rodna ravnopravnost predstavlja jednakost između muškaraca i žena, podrazumijeva jednaka prava, odgovornosti i mogućnosti. Ne promoviše identičnost muškaraca i žena, već uvažava njihovo pravo na različitost. Jednakost znači i zaštitu specifičnosti, odnosno razlika među ljudima“.⁴

Pored navedenih segmenata transformacije društva u društvo rodne ravnopravnosti obrazovanje predstavlja jedan od značajnih elemenata koji doprinose da kompletna kompozicija bude dobra. Obrazovanje igra značajnu ulogu u transformaciji društva i svijesti pojedinca. Kroz obrazovanje odgajamo i obrazujemo nove generacije i na indirektan način utičemo na kreiranje vrijednosti i dešavanja u društvu u budućnosti, koje će moći premostiti prepreke i izazove koje starije generacije nisu mogle. Jedan od tih izazova je i rodna ravnopravnost. S obzirom da je bosanskohercegovačko društvo u procesu tranzicije i da ga je zahvatila korupcija, koja je vidljiva svakom građaninu ove države, pojave poput diskriminacije i nasilja prema nejakim i nezaštićenim u ovom slučaju ženama nisu rijetka pojava.

U prilog tome imamo mnoga istraživanja, a jedno od njih je objavljeno u junu 2019. godine i pokazuju da: “38% žena u BiH iskusi neki oblik nasilja već od 15. godine života. Najčešći oblici su psihološko nasilje od strane intimnog partnera (36%) i seksualno uznemiravanje (28%). Uzimajući u obzir da je samo 5% žena prijavilo nasilje od strane partnera i samo 3% njih je prijavilo da je izloženo seksualnom uznemiravanju.”⁵

Od političkih institucija u korumpiranom društvu ne možemo mnogo očekivati, ali zahvaljujući aktivistima iz nevladinog sektora neki pomaci su učinjeni. Različite nevladine organizacije organizuju mnogobrojne aktivnosti kojima se nastoje žene ohrabriti i educirati o problemima s kojima se susreću. Uprkos tome istraživanja pokazuju da žene u BiH, čak kad je u pitanju rodno

⁴ *Akcioni plan rodne ravnopravnosti* <https://www.unicef.org/bih/rodna-ravnopravnosti> Grada Sarajeva 2021-2023. <file:///C:/Users/user/Downloads/Nacrt-Akcionog-plana-rodne-ravnopravnosti-Grada-Sarajeva-2021-2023.pdf> (pristupila: 1.7.2022.)

⁵ *Borba protiv rodno zasnovanog nasilja*, <https://www.osce.org/files/f/documents/8/6/468348.pdf> (pristup: 18.7.2022.)

zasnovano nasilje, u najvećem broju ne prijavljuju nasilje zbog neinformiranosti i slično: „Neinformisanost o postojanju službi za pomoć je u nizu prepreka za žene koje žele prijaviti nasilje. Druge prepreke odnose se na osjećaj srama zbog viktimizacije, strah od počinioca, nepovjerenje u institucije, želju da se porodica održi na okupu i finansijsku ovisnost.“⁶

Navedeni podaci pokazuju da žene u BiH, pored neinformiranosti, opravdane sumnje pokazuju i prema institucijama. Žene su i ekonomski zavisne i primorane da trpe nasilje. Ovo je još jedan od indikatora zašto trebamo graditi rodno ravnopravno društvo, koje će biti utemeljeno na vrijednostima pravde i jednakosti, a u takvoj izgradnji društva moraju da učestvuju i žene. Za izgradnja pozitivnog mira, koji se temelji na spomenutim vrijednostima, neophodna je zakonski propisana zastupljenost žena u institucijama i pozicijama odlučivanja, a ne samo u nevladinom sektoru ili sektorima koji nisu dovoljno zanimljivi muškarcima jer to prethodi strukturalnom i kulturnom nasilju.

Nije rijetka pojava da se žene ne zapošljavaju zbog udaje ili mogućeg trudničkog odsustva, da se zloupotrebom religije ili tradicije pokušava opravdati njena diskriminacija i staviti je na margine društva kako u privatnom tako i u profesionalnom i javnom životu. Nasuprot patrijarhalno utemeljenom društvu i preovladavajućoj percepciji žene kao majke i domaćice neka istraživanja pokazuju na primjer da je imidž muškarca kao poduzetnika, pouzdanog, hranitelja obitelji, glave porodice i države. Rodne politike i režimi bh. društva oblikovani patrijarhalnim tradicionalnim odgojem i socijalizacijom, utiču na ovakve percepcije i kontinuirano održavanu dihotomiju i dvostruke moralne standarde .

Kako staviti rodnu ravnopravnost u svrhu izgradnje harmoničnih pravednih odnosa u društvu koje ima duboko ukorijenjene predrasude koje opravdava kulturom, tradicijom ili čak zloupotrebom religije? „Kako bi smo danas razumijeli zašto je značajno zalagati se za ravnopravnost žena u društvu i rodnu ravnopravnost uopšte neophodno je da imamo znanja o uzrocima i razlozima nastanka i razvoja društvenih odnosa koji su doveli do toga da su žene tokom najvećeg dijela istorije bile precipirane i označene kao manje vrijedna ljudska bića u odnosu na muškarce“.⁷ Jedan od možda najboljih pokazatelja kako su žene tretirane kroz

⁶ *Alarm u BiH: Nasilje nad ženama sve kompleksnije, ove godine ih ubijeno devet*, <https://krupljani.ba/bih/alarm-u-bih-nasilje-nad-zenama-sve-kompleksnije-ove-godine-ih-ubijeno-devet.html> , pristup 18.7.2022.)

⁷ *Rodna ravnopravnost teorija pravo politika, Uvod u rodne studije za studentice i studente društvenih nauka u BiH*, <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2019/08/Rodna-ravnopravnost-verzija-za-web.pdf> (pristup 15.7.2022.)

historiju možemo naći u Svetim knjigama u kojima je prikazan težak život žene obilježen borbama u svim sferama i periodima života.

2. Žena njena uloga i položaj sa aspekta religije

Snažan animator u društvu kroz historiju bila je i još uvijek je religija, naročito u društvima koja su nerazvijena i u kojem je dominantan patrijarhat i autoritarni režim. Rijetko ko i rijetko šta bi moglo čovjeka motivisati da se za nešto zalaže kao religija. Mirovni potencijal koji ima religija kroz historiju čovječanstva nikad nije potpuno iskorišten. U patrijarhalnim društvima religija se često zloupotrebljava i stavlja u funkciju isključivo muškaraca i njihove interese. Žene su na marginama društva, zajednice ali i same religije. Žene su isključivo služiteljice muškarcima i njegovateljice. Bitno je naglasiti da religije (abrahamske) se ne zalažu za ženino degradiranje kao manje vrijedne i nesposobne za bilo koje poslove izvan kuće/doma. U prilog tome religija jasno naglašava da je čovjek (muško i žensko), stvoreni na sliku Božiju: „Ovo je povijest Adamova roda. Kad je Bog stvorio čovjeka, napravio ga je na priliku svoju (Post. 5,1)“⁸

O važnosti ljudskog života a ne života muškarca ili žene, u Bibliji se kaže: „Tko prolije krv čovjekovu, njegovu će krv čovjek proliti! Jer na sliku Božju stvoren je čovjek! (Post. 9,6)“⁹ Svetost ljudskog života u religijskom kontekstu unutar abrahamskih/ibrahimovskih religija je dar od Boga koji je stvorio čovjeka na svoju sliku i odnose i kako na muškarca tako i ženu. Ta posebnost čovjeka i tretiranja njegovog života kao svetog prenešena je i u nereligioznu perspektivu u kojoj označava najviši stepen poštovanja prema ljudskom životu. Kao što je navedeno u Svetim knjigama u poštivanju i postupanju prema čovjeku u dostojanstvu nema razlike po spolu, što potvrđuju i nereligijski utemeljeni pravni međunarodni dokumenti poput raznih deklaracija, konvencija o ljudskim pravima. Na primjer član 1. UN Opće deklaracije o ljudskim pravima se kaže: “Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i sviješću i treba da jedno prema drugome postupaju u duhu bratstva“.¹⁰

⁸ BIBLIJA: Biblija (Jeruzalemska), Kršćanska sadašnjost, 2007., Post. 5,1.

⁹ Ibidem., Post. 9,6.

¹⁰ UN Opća deklaracija o ljudskim pravima, https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/src1.pdf, (pristup 15.7.2022.)

Koliko žene mogu biti značajne za izgradnju društva koje se temelji na univerzalnim vrijednostima možemo naći u primjeru Knjige o Esteri. Siroče, Estera nezaštićena djevojka koja se suprotavila najmoćnijem vladaru svijeta i spriječila krvoproliće svog naroda jedan je od najboljih primjera kojeg možemo naći kako žena može biti hrabra, požrtvovana baš kao i muškarac, a da pritom koristi mudrost i pregovaračka diplomatska sredstva. Estera nije koristila sredstva nasilja i zastrašivanja kao njeni neprijatelji već istinu i hrabrost kao svoje vodilje koje su joj pomogle da diplomatskim sredstvima dođe do cilja i spasi svoj narod od istrebljenja.

Žena nije manje vrijedno biće u očima Boga ali se često religija se zloupotrebljava da se žena diskriminiše posebno u patrijarhalnim, nedemokratskim i nerazvijenim društvima u cilju da se žene zadrže u ulogama isključivo supruge i majke. U Bibliji i Kur'anu možemo naći nazive knjigama i sura po ženama koje su dale doprinos zajednici što žene ne ograničava samo na ulogu supruge i majke koja svoje vrijeme provodi u kući baveći se domaćinstvom i odgojem djece. Knjige i sure koje nose naziv po određenim ženama možda nisu mnogobrojne ali su mjesta u kojima možete naći istaknute vrijednosti poput moralnosti, odanosti i mudrosti. To su i karakteristike i dobrog čovjeka, vođe ili lidera. Religija i tradicija se zloupotrebljavaju da bi se opravdao nepravedan odnos prema ženama i u bosanskohercegovačkom društvu i na pokušaje argumentacije koje vrše oni koji diskriminišu žene treba se oduprijeti činjenicama baš kao u primjeru Estere. Neki od pokušaja da se žene zadrže na marginama društva je da je u tradiciji BiH da se žene ne ističu, da je to sramota da to ni religija ne dozvoljava da npr. žena se bori za svoje pravo pa ako treba i javno na trgu da traži svoja prava. Muškarci koji zloupotrebljavaju religiju i tradiciju i koriste sva ostala sredstva da bi ženu diskriminirali se očigledno boje kvalitetne konkurencije i žene boreći se za svoju ravnopravnost ne žele da se odreknu svojih uloga majki, supruge, kćeri i slično a to od njih ne traži ni feministički pokret koji takvi muškarci koji se boje konkurencije okrivljuju.

I ako u našem društvu pojam mir se najčešće vezuje za nepostojanje rata, mir možemo definisati i kao kozmički poredak, kao izraz ljudske volje kao racionalno opravdani politički i kulturni proizvod. Mir se gradi i njeguje, mir se ne poklanja. Mir prvenstveno treba da gradimo sa sobom, pa tek u društvu, što je istaknuto kod promijene svijesti na početku teksta. Istraživač ili istraživačica mira traži uzroke nasilja bilo koje vrste, uslove i kontekste u različitim sferama: čovjeka, društva prirode, kulture, svijeta. Važno je istaći da stvaranje mira podrazumijeva

smanjenje (liječenje) i prevenciju nasilja, a samo nasilje podrazumjeva nanošenje štete ili povređivanje.

Po nekim istraživanjima BiH se nalazi na vrhu ljetvice ljudi koji se deklarišu kao vjernicima ili vjernicama. Kako je duhovnost važan segment čovjekova života bitan podatak je da riječ mir u abrahamskim/ibrahimovskim religijama zauzima važno mjesto. Dovoljno je spomenuti da abrahamske religije prilikom pozdrava u svojoj suštini podrazumijevaju mir koja ima značenje naklonosti, sreće i blagostanja što podrazumijeva i međusobnu povezanost ljudi ali i povezanost sa samim Bogom.

3. Izgradnja mira kao sredstvo za izgradnju rodnoravnopravnog društva

Mir u ovom radu shvatit ćemo kao nužan egzistencijalni element kako čovjeka ali tako i društva kojeg treba da karakterišu vrijednosti poput pravde, slobode i jednakosti koje će doprinjetni i rodnoj ravnopravnosti. U uvodnom dijelu je navedeno da je bosanskohercegovačko društvo zahvaćeno korupcijom, da postoji nepovjerenje prema ženama žrtvama nasilja, prema institucijama, da civilni sektor čini napore da da svoj doprinos, da je naše društvo opterećeno patrijarhatom gdje žene niti su ravnoravne ni potpuno slobodne. Riječi Mahatma Gandija dovoljno govore: “Ne postoji put ka miru. Sam mir je put“.

„Proces uvođenja rodne ravnopravnosti u sve oblasti društvenog života u BiH zahtijeva, prije svega, djelovanje u smislu promjene svijesti i povećanja znanja o uzrocima i posljedicama diskriminacije na osnovu pola. Stoga je ovo veoma dugotrajan proces koji uveliko zavisi od brojnih društvenih okolnosti i uticaja na globalnom, regionalnom i lokalnom nivou, te zahtijeva korjenito restrukturisanje i reformu institucionalnih politika.¹¹ Za navedeno neophodan je interdisciplinarni, sveobuhvatni prístup problemu izgradnje pozitivnog mira koji podrazumijeva rodno ravnopravno društvo u kojem žene učestvuju bez ometanja u svim sferama života društva i države. Navedeno je da se religija često zloupotrebljena da bi se žena diskriminisala, da je bh društvo patrijarhalno i da koristi za izgovor tradiciju da ženu diskriminiše ali imamo još jedan problem a to implementacija već postojećih zakonskih okvira i obaveza države.

¹¹¹¹ UNICEF BiH: Rodna ravnopravnost, <https://www.unicef.org/bih/rodna-ravnopravnost> (pristup 18.7.2022.)

BiH je potpisnica mnogih deklaracija i konvencija koje mogu poslužiti kao dobra polazna osnova ženama ali bitno je naglasiti i muškarcima u borbi za rodno ravno ravnopravno društvu za pravednije društvo, društvo koje ženama daje jednake šanse kao i muškarcima. Dakle, u ovoj borbi žene moraju da uključe muškarce, koji imaju hrabrosti ali i moralne odgovornosti, da se bore za vrijednost društva koje daje svima jednake šanse.

Pri postizanju ovog cilja treba iskoristiti i nauku. Različite discipline, nauke mogu dati svoj doprinos. Obrazovanje kao snažan mehanizam kao što je već na početku spomenuto i osnaživanje i ohrabrivanje žena da prvenstveno počnu da prijavljuju diskriminaciju, nasilje i slične negativne pojave. Ideju i primjer angažiranosti za izgradnju mira, a u našem slučaju izgradnju pozitivnog mira i rodne ravnopravnosti. U sklopu navedenog koristit ćemo primjer američkog mirotvorca John Paul Lederach koji izgradnju mira vidi kao piramidu moći, obaveza i odnosa koju dijeli na tri nivoa: prvi obuhvata religijske i politike vođe, drugi nivo čini vodstvo srednjeg dometa (nevladine i vladine organizacija npr. akademske radnike/intelektualce i humanitarne vođe) i na trećem vodstvo na lokalnom nivou koje obuhvata sve učesnike u životu lokalnih zajednica (npr. vođenevladinih organizacija, izbjegličkih kampova i slično). Svaki od navedenih nivoa ima zaseban zadatak pregovore, radionice, osnovne obuke. Zajedno kada funkcionišu sva tri nivoa oni stvaraju mogućnost za uspostavljanje mira u na primjer postkonfliktnom bh društvu u kojem želimo da uspostavimo vrijednosti pozitivnog mira: pravde, slobode uz empatiju, toleranciju, solidarnost funkcionalne institucije koje rade na principu zakona i pravde odnosno pozitivnog mira.

Prepreke poput patrijarhalno ukorijenjenih negativnih stavova i modela ponašanja treba mijenjati jer predstavljaju jedan vid nasilja a to je kulturno nasilje o kojem je pisao Johan Galtung. Bosna i Hercegovina kao postkonfliktno društvo koje je i danas opterećeno patrijarhatom i nasilnim metodama rješavanja problema kako u porodici tako i u društvu sve više se iskazuje potreba za pedagogijom mira kao posrednika između između naučne teorije (istraživanja mira i konflikta) i prakse (mirovnog odgoja): Pedagogija mira može da doprinese korištenjem novih modela učenja analizi konflikta i pravilnog ophođenja prema svim vidovima nasilja kako ličnom, društvenom i međunarodnom nivou. Na kraju da bi ilustrovali značaj razumijevanja negativnih stereotipa, predrasuda koje vode nejednakosti i diskriminaciji a u krajnjem slučaju i nasilju bitno spomenuti je Johan Galtunga. Patrijarhat može proizvesti tri vrste nasilja. Nasilje koje može biti

direktno (naoštećenjem fizičke povrede kao događaj), strukturalno (diskriminacija žena kroz strukturu kroz određen proces) i kao kulturno nasilje (trajno stanje, konstanta npr. odobrenje navedenih primjera). Iz svega navedenog preostalo je da istakne i potreba mirne da mirne transformacije patrijarhalnog društva mirnim sredstvima a za to je potreban sveobuhvatan mirovanjački poduhvat.

4. Borba žena za osnovna ljudska prava

Kada govorimo o generacijama ljudskih prava i ljudskim pravima općenito polazimo od premise da su ljudska prava univerzalna, neotuđiva i prirodna. Počevši od prve generacije ljudskih prava koja štiti fizički i duhovni integritet čovjeka nažalost žene kroz historiju a u nekim dijelovima svijeta ni danas ne mogu da se pohvale da su im prirodna ljudska prava poput prava na život, slobodu i imovinu garantovana. Najznačajnije deklaracije i konvencije o ljudskim pravima garantuju svakom ljudskom biću činjenicom da je ljudsko biće sva prava bez obzira na razlike u spolu, rasi, religiji i slično. To su riječi i tako počinju prvi članovi spomenutih deklaracija i konvencija. Kada govorimo o II generaciji ljudskih prava ni ona nisu zagantovana kada govorimo o ženama. Politička prava i slobode kao ni socijalna, ekonomska i kulturna prava iz III generacije su u mnogim slučajevima širom svijeta za žene nedostižna. Krajem devetnaestog stojeća žene se bude i konkretnije, jasnije i glasnije traže svoja garantovana ljudska prava koja su im neophodna za dostojanstven i slobodan život vrijedan čovjeka. U 21-st. u razvijenim državama se smatrala civilizovanim da su navedena ljudska prava obezbeđena i diskriminisanje žena se tretira kao akt protiv zakona i vrijednosti zajednice kao što je slučaj u EU.

Historija je pokazatelj da su uvijek ranjive kategorije bile prve žrtve i izložene diskriminacijama a u tu kategoriju spadaju žene koje su kroz svoju borbu govoreći o uskraćenim ljudskim pravima polako počela percipirati kao ženska i ne zato što pripadaju samo ženama već naprotiv jer su uskraćena ženama. U području ekonomije žene na tržištu rada u zemljama zahvaćenim industrijalizacijom su diskriminisane i zlostavljane a prvi veliki protest desio se 8. marta 1908. godine kada su radnice iz tekstilne industrije u New York-u marširale tražeći tražeći pravo glasa, veće nadnice i osmosatno radno vrijeme. Dvije godine kasnije u Kopenhagenu je održana prva ženska konferenciji i na inicijativu Socijalističke internacionale usvojen 8. mart kao

Međunarodni dan žena koji danas u BiH žene provode u kafićima, restoranima uz poklone poput cvijeća. U BiH trebamo vratiti istinski smisao Međunarodnog dana žena.

Feminizam kao pokret možemo definisati kao jedan vid kritičke svijesti o strukturalnoj marginalizaciji žena. Feminizam ne nastoji da žene stavi na pijedastal socijalnih uključujući političke odnose moći već da joj povрати davno oduzeta prava i dostojanstvo koje im pripadaju kao ljudskim bićima. I ovaj pokret kao mnogi drugi nailazio je i nailazi na prepreke jer je usmjeren na transformaciju odnosa moći u društvu i državi kao politički. Za borbu žena za ženska prava potrebna je transformacija odnosa moći a to možemo postići prvenstveno razgradnjom stereotipa i ideoloških konstrukta muškosti i ženskosti kroz obrazovanje, medije, nevladin sektor a zvanične institucije države koje moraju da se postaraju da zakoni u državi se implemetiraju u praksi na svim nivoima vlasti.

Ako se pitamo zašto se treba baviti pitanjima rodne ravnopravnosti odgovor će glasiti: “Uspostava ravnopravnosti spolova jedan je od ključnih ciljeva i prioriteta razvoja svakog savremenog društva. Ravnopravnost spolova znači jednaku vidljivost, osnaživanje i učešće oba spola u svim sferama javnog i privatnog života i ima za cilj promoviranje punog učešća žena i muškaraca u društvu”.¹²

5. Zakonska regulativa rodne ravnopravnosti EU

Evropska unija funkcioniše na principu vladavine zakona. Sve aktivnosti koje realizuje EU su utemeljene na ugovorima na čiji sadržaj su dobrovoljno i demokratskim putem pristale sve države članice EU. Pravni instrumenti Evropske unije (EU) su podijeljeni u dvije grupe:

1. Prvu grupu čini primarno zakonodavstvo EU – osnivački ugovori poput: Ugovor o Evropskoj uniji (UEU), poznat i kao Ugovor iz Maastrichta iz 1992. godine, Ugovor o funkcioniranju Evropske unije (UFEU), te Povelja EU o temeljnim pravima. Bitno je naglasiti da obaveze iz ugovora jesu postavile temelje za EU politike rodne ravnopravnosti i imaju posebnu težinu.

¹² Priručnik za ostvarivanje ravnopravnosti spolova na lokalnom nivou, <https://www.osce.org/files/f/documents/e/3/216641.pdf> (pristup 21.7.2022.)

2. Drugu grupu tzv. sekundarni izvori prava čine pravilnici/uredbe, odluke, preporuke, mišljenja te uputstva/direktive, koje su obavezujuće u smislu rezultata. Po državama daje određenu dozu slobode koja podrazumijeva da pri postizanju definisanih ciljeva odluče o najboljem metodu njihove implementacije.

Historijski gledano princip rodne ravnopravnosti je postao sastavni dio prava Evropske unije već od samog potpisivanja Ugovora kojim se osniva Evropska ekonomska zajednica, tzv. Ugovora iz Rima 1957. godine, u kojem je već u to vrijeme bio uključen princip jednake plate muškaraca i žena za jednak rad.

Nakon Ugovora iz Rima, Ugovor iz Amsterdama ima poseban značaj koji je potpisan 1990., a stupio na snagu 1999. godine. Ovim sporazumom je utvrđeno da je ravnopravnost između muškarca i žene jedan od temeljnih zadataka Evropske unije. Ovaj ugovor je zahtijevao od članica EU u da u svim svojim aktivnostima uklone neravnopravnost i promoviraju ravnopravnost između muškaraca i žena u svim sferama društva a pored toga dao mogućnost EU da podzme mjere protiv svih oblika diskriminacije na osnovu spola i drugih svojstava Ugovor iz Lisabona potpisan 2007., a stupio na snagu 2009. godine je još više naglasio značaj principa rodne ravnopravnosti u EU i obavezu provedbe ovog principa kako za samu EU, tako i za države članice. Rodna ravnopravnost u EU ima više segmenata i područja djelovanja i jedan je od priznatih zajedničkih vrijednosti EU na osnovu Ugovora o Evropskoj uniji/UEU članom 2.

Po Kopenhaskim kriterijima sve države koje imaju aspiraciju da postanu članice EU imaju tri grupe kriterija koje moraju da ispune. Među tim kriterijima je i pravni kriterij koji podrazumijeva usvajanje pravne stečevine EU u kojem rodna ravnopravnost zauzima važno mjesto kao BiH je 2016. godine aplicirala za članstvo, a 2018. institucije vlasti predale su popunjen upitnik. Od tada do danas jesu učinjeni određeni pomaci na području rodne ravnopravnosti ali problem implementacije zakona ostaje jedan od ključnih problema

6. Rodna ravnopravnost kroz regulatorno-pravni okvir u BiH

Regulatorno-pravni okvir u BiH koji se odnosi na rodnu ravnopravnost nije ujednačen sa pravnom stečevinom EU. Pravni instrumenti u Bosni i Hercegovini, relevantni za rodnu ravnopravnost, imaju međunarodne i domaće pravne izvore. Ustavom Bosne i Hercegovine,

ustavima entiteta, utvrđeno je opće pravo na zaštitu od diskriminacije. Svim (konstitutivnim) građanima i građankama Bosne i Hercegovine garantirano je pravo učešća u političkim strankama, sudjelovanja u javnim poslovima, jednakopravnost pristupa javnim službama i pravo da biraju i da budu birani..

S obzirom na ustavnu i pravnu specifičnost BiH članom 2 Ustava BiH u primjeni ljudskih prava primat ima Evropska konvencija o ljudskim pravima i slobodama kao međunarodni instrument zaštite ljudskih prava. Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini je usvojen na sjednici Parlamentarne skupštine BiH usvojen 2003. godine. Ovim zakonom se uređuje, promovira i štiti ravnopravnost spolova te garantira jednake mogućnosti svim građanima, kako u javnoj, tako i u privatnoj sferi društva, te sprečava direktnu i indirektnu diskriminaciju zasnovanu na spolu. Kao važan državni instrument, Zakon pravnoopravnosti spolova teži uspostavljanju pune ravnopravnosti u svim oblastima života, uz posebno naglašavanje onih oblasti u kojima žene tradicionalno zaostaju za muškarcima bitno naglasiti ne svojom krivicom. Te oblasti su: obrazovanje, ekonomija, rad i zapošljavanje, socijalna i zdravstvena zaštita, sport, kultura, javni život i mediji. Gender institucionalni mehanizmi su u 2009. godini izradili prijedlog Nacrta zakona o izmjenama i dopunama Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini. Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine donijela je Rezoluciju o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici (2008. godine); Rezoluciju o unapređenju porodice u Bosni i Hercegovini (2009. godine) i Strategiju prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za razdoblje 2009.-2011. godine (2008. godine).

7. Nasilje nad ženama

Država Bosna i Hercegovine je potpisnica Univerzalne konvencije o ljudskim pravima, Evropske Deklaracije o ljudskim pravima koja ima prednost u primjeni u Ustavu Bosne i Hercegovine po članu II. Također, Bosna i Hercegovina je potpisnica Istanbulske konvencije. Istraživanje koje je sproveo OSCE u BiH dokazuje da je ovaj problem ozbiljan problem društva koji treba sistematski i kontinuirano rješavati.

Prvo je potrebno definisati pojam nasilje. Za ovaj pojam možemo reći da je jedna od konstanti koje je pratila čovjeka kroz historiju i ljudsko društvo. „Termin nasilje dolazi od latinskog

violentia čiji je semantički korijen vis, snaga u smislu prekomjerne sile. To značenje jasno implicira ideju transgresije, odnosno nečeg prekomjernog u odnosu na neku normu“.¹³

Definicija rodno zasnovanog nasilja podrazumijeva ne samo upotrebu prekomjerne sile nego i prijetnju nasiljem. Rodno zasnovano nasilje možemo definisati i kao: „Svaka vrsta fizičkog, psihičkog, seksualnog i ekonomskog nasilja, kao i prijetnje nasiljem koje su usmjerene prema ženama samo zbog toga što su žene, ili ih nesrazmjerno pogađaju u odnosu na muškarce.“¹⁴

Mnoga istraživanja koja su sprovedena na temu rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini ukazuju na obilnost, ozbiljnost i aktuelnost rodno zasnovanog nasilja u postratnom bosankohercegovračkom društvu kao problemu. Jedno takvo istraživanje sprovedeno je i od strane OSCE-a: „OSCE-ovo Istraživanje o dobrobiti i sigurnosti žena provedeno je u sedam država članica OSCE-a i u sklopu njega ispitano je više od 15.000 žena, uključujući preko 2.300 žena u Bosni i Hercegovini. Rezultati istraživanja za BiH objavljeni su u junu 2019. godine i pokazuju da je 38% žena u BiH iskusilo neki oblik nasilja već od 15. godine života. Najčešći oblici su psihološko nasilje od strane intimnog partnera (36%) i seksualno uznemiravanje (28%). Uzimajući u obzir da je samo 5% žena prijavilo nasilje od strane partnera i samo 3% njih je prijavilo da je izloženo seksualnom uznemiravanju.“¹⁵

Da je rodno zasnovano nasilje evidentan problem na kojem sistematski i planski treba raditi ukazuju statistički podaci. Ono što je poražavajuće da je mali procenat prijavljenih slučajeva i da se pokušavaju naći opravdanja za počinioce nasilja od strane žrtve što ukazuje potrebu da edukacijom koja također treba biti dobro isplanirana i sistematski provedena kroz npr. obrazovni sistem.

¹³ Maros, Zorica; *Nasilje u etničkim sukobima Etika otpora, odogovornosti i oprosta*, Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu, 2018., str. 84.

¹⁴ *Šta je rodno zasnovano nasilje i kako ga prepoznati*, <https://radiosarajevo.ba/metromahala/ja-mislim/aleksandra-petric-sta-je-rodno-zasnovano-nasilje-i-kako-ga-prepoznati/334837> (pristup 21.7.2022.)

¹⁵ *Borba protiv rodno zasnovanog nasilja*, <https://www.osce.org/files/f/documents/8/6/468348.pdf> (pristup 21.7.2022.)

8. Rezolucija 1325-Žene, mir i sigurnost

Rezolucija 1325 je Rezolucija Vijeća sigurnosti koja se bavi negativnim utjecajem oružanih sukoba na žensku populaciju. Rezolucijom se ukazuje prvi put na nedovoljno doprinos žena u sprječavanju i rješavanju oružanih sukoba, te u izgradnji i očuvanju mira, kao i na nužnost većeg sudjelovanja žena u procesu postizanja mira i sigurnosti, posebice na pozicijama odlučivanja. Rezoluciju 1325.¹⁶

Agenda rezolucije počiva na četiri principa:

PREVENCIJA – Prevencija sukoba i svih oblika nasilja nad ženama i djevojkama u konfliktnim i postkonfliktnim situacijama.

SUDJELOVANJE – Ravnopravno sudjelovanje žena i rodna ravnopravnost u procesima donošenja odluka o miru i sigurnosti na svim razinama.

ZAŠTITA – Žene i djevojke zaštićene su od svih oblika seksualnog i rodno uvjetovanog nasilja, a njihova prava su zaštićena i promicana u konfliktnim situacijama.

POMOĆ I OPRAVAK – Zadovoljavaju se specifične potrebe žena za pružanjem pomoći.

U proteklih deset godina postotak zastupljenosti žena u mirovnim misijama BiH je iznosio između od 20 do 30 procenata, zahvaljujući primjeni pozitivnih mjera kojima se potiče prijavljivanje i sudjelovanje žena u mirovnim misijama. Trenutačno se u misijama nalazi ukupno 26 policijskih službenika iz BiH (20- Južni Sudan, 6-Cipar) od čega 8 žena ili 30,76 procenata¹⁷.

Bitno je istaći da su do sada tri akcionalana plana realizovana koja se odnose na BiH:

1. Akcioni plan (AP) za implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini (AP UNSCR 1325 u BiH) proveden u periodu 2010–2013;

¹⁶ “Žene, mir i sigurnost” (2000.) – usvojena na sjednici Vijeća sigurnosti UN-a 31. oktobra 2000. godine. Rezolucija 1325 zajedno s devet rezolucija koje su je slijedile – 1820 (2008), 1888 (2009), 1889 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013), 2122 (2013), 2242 (2015), 2467 (2019) i 2493 (2019)1 – čini osnov UN-ove Agende o ženama, miru i sigurnosti (The Women, Peace and Security - “WPS”).

¹⁷ *Uloga i doprinos žena u mirovnim misijama - Bez žena nema izvršenja mandata mirovnih misija*, <http://www.msb.gov.ba/vijesti/saopstenja/default.aspx?id=19397&langTag=bs-BA> pristup 19.7.2022.)

2. Drugi Akcioni plan drugi u periodu 2014–2017;
3. Treći Akcioni plan za 2018–2022. trenutno se provodi.

Rad ne bi bio kompletan da se ne spomene činjenica koja postaje sve očiglednija a to je da nakon agresije koja je izvršena na Bosnu i Hercegovinu rat u Ukrajini još jednom pokazuje da se žene koriste kao jedno od sredstava ratovanja. Jedan način za demoralisanje suprotne strane u ratu pokazuje se na dva posmenuta rada da je silovanje žena. Žene žrtve silovanja u BiH nažalost nakon rata nisu imale adekvatnu podršku i pomoć države. Pomak se desio u julu mjesecu na Skupštini Brčko distrikta prvi put su priznata „nevidljiva“ djeca nastala kao rezultat silovanja u ratu.“ Za Ajnu Jusić, rođenu nakon ratnog silovanja, koja se danas kroz udruženje "Zaboravljena djeca rata" bori za prava i status osoba poput nje, odluka je presedan u borbi za ljudska prava.“¹⁸ Svaki pomak u domenu poboljšanja zaboravljenih, diskriminiranih žena su bitni i snažan su indikator da se borba za ravnopravnost ne treba da posustaje u bilo kom domenu.

¹⁸ *Djeca rođena nakon silovanja priznata u Brčkom, ali ne i ostatku BiH,* <https://www.slobodnaevropa.org/a/silovanje-rat-ratno-silovanje-ajna-jusic-brcko-zakon/31948587.html> (pristup 2.7.2022.)

ZAKLJUČAK

Kroz rad *Rodno ravnopravno društvo u procesu izgradnje mira* istaknut je sve ozbiljniji problem koji je u Bosni i Hercegovini poprimio razmjere kako direktnog tako i strukturalnog i kulturnog nasilja. Samo prisustvo nasilja u svim formama ispoljavanja predstavlja dubok problem koji nosi korijene u patrijarhalno ukorijenjenim negativnim stereotipima i predrasudama koji imaju za cilj zadržavanje žene u sferi privatnosti i porodice u ulozi supruge i majke. U prilog svemu navedenog u ovom radu su istaknuti relevantni statistički podaci, mišljenja autoriteta i struke i stručne literature. Kroz ovaj rad istaknuta je potreba za sistematskom, planskom i mirnom transformacijom bosanskohercegovačkog društva, koje je pretežno patrijarhalno u rodno ravnopravno društvo. Također su navedeni mehanizmi koji se mogu koristiti u tom procesu koji je sveobuhvatan, interdisciplinaran i zahtjevan, s obzirom na ozbiljnost problema koji traje već duži vremenski period. Za spomentu promjenu je potreba promjena svijesti pojedinca, potrebno je vratiti univerzalne vrijednosti na pijedestal, kako u životu pojedinca tako i u društvu i državi.

Trenutno živimo u stanju društva u kojem je ženama onemogućeno da, kako pravno tako i na svaki drugi način, ravnopravno sudjeluju u svim aspektima života zajednice. Žene jesu majke, ali mogu i da se bave politikom kao što to mnoge žene dokazuju svakodnevno na svjetskoj i bosanskohercegovačkoj političkoj sceni. Statistički podaci koji su navedeni u istraživanju kao i mišljenja autoriteta i relevantne stručne literature navodi nas na logičan zaključak da je racionalno, pa i civilizacijski opravdano tražiti, da žene imaju jednake jednake u društvu i da uživaju ljudska prava i odgovornosti naravno kao muškarci. Pošto Bosna i Hercegovina zvanično ima aspiracije da postane članica EU kao pozitivan primjer svega navedenog spomenuta je pravna legislativa EU koja se tiče ove problematike.

LITERATURA

1. BIBLIJA: Biblija (Jeruzalemska), Kršćanska sadašnjost, 2007.
2. Đuliman, Enver- M. Karisen, Gunnar: *Uvod u ljudska prava*, Helsinški komitet za ljudska prava BiH, Sarajevo 2003.
3. KUR' AN: (ur.), Besim, Korkut, Rabbit, Sarajevo, 1977.
4. Maros, Zorica; *Nasilje u etničkim sukobima Etika otpora, odgovornosti i oprosta*, Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu, 2018., str. 84.
5. Spahić-Šiljak, Zilka: *Bosanki labirint (kultura, rod i liderstvo)*, TPO Fondacija, Sarajevo/Zagreb, 2019., str. 78.
6. Spahić-Šiljak, Zilka-Abazović, Dino: *Monoteističko troglasje*, Rabic, Sarajevo 2009.
7. Spahić-Šiljak, Zilka: *Sociologija roda feministička kritika*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2019.
8. Šušnjić, Đuro: *Ribari ljudskih duša - Ideja manipulacije i manipulacija idejama*, Mladost, Beograd, 1976

Internet izvori.

9. Alarm u BiH: *Nasilje nad ženama sve kompleksnije, ove godine ih ubijeno devet*, <https://krupljani.ba/bih/alarm-u-bih-nasilje-nad-zenama-sve-kompleksnije-ove-godine-ih-ubijeno-devet.html> , pristup 18.7.2022.)
10. *Akcionni plan rodne ravnopravnosti* [https://www.unicef.org/bih/rodna-ravnopravnostosti-Grada Sarajeva 2021-2023](https://www.unicef.org/bih/rodna-ravnopravnostosti-Grada-Sarajeva-2021-2023).(<file:///C:/Users/user/Downloads/Nacrt-Akcionog-plana-rodne-ravnopravnosti-Grada-Sarajeva-2021-2023.pdf> pristupila 1.7.2022.)
11. *Borba protiv rodno zasnovanog nasilja*, <https://www.osce.org/files/f/documents/8/6/468348.pdf> (pristup 18.7.2022.)
12. Kešmer Meliha i Mirnes Bakija: *Djeca rođena nakon silovanja priznata u Brčkom, ali ne i ostatku BiH*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/silovanje-rat-ratno-silovanje-ajna-jusic-brcko-zakon/31948587.html> (pristup 21.7.2022.)
13. Petrić, Aleksandra: *Šta je rodno zasnovano nasilje i kako ga prepoznati*, <https://radiosarajevo.ba/metromahala/ja-mislim/aleksandra-petric-sta-je-rodno-zasnovano-nasilje-i-kako-ga-prepoznati/334837> (pristup 21.7.2022.)

14. *Pojmovnik rodne terminologije prema standardima EU*, ([https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/bibliotekaona/Publika cija Pojmovnik%20rodne%20terminologije%20prema%20standardima%20Europske%20unije.pdf](https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/bibliotekaona/Publika%20cija%20Pojmovnik%20rodne%20terminologije%20prema%20standardima%20Europske%20unije.pdf) , pristup 19.7.2022.)
15. *Rodna ravnopravnost*,(<https://www.unicef.org/bih/rodna-ravnopravnost> pristup 19.7.2022.)
16. *Rodna ravnopravnost teorija pravo politika, Uvod u rodne studije za studentice i studente društvenih nauka u BiH*, <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2019/08/Rodna-ravnopravnost-verzija-za-web.pdf> (pristup 15.7.2022.)
17. *Priručnik za ostvarivanje ravnopravnosti spolova na lokalnom nivou*, <https://www.osce.org/files/f/documents/e/3/216641.pdf> (pristup 21.7.2022.)
18. *UN Opća deklaracija o ljudskim pravima*, https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/src1.pdf , (pristup 15.7.2022.)
19. *UNICEF BiH: Rodna ravnopravnost*, <https://www.unicef.org/bih/rodna-ravnopravnost> (pristup 18.7.2022.)
20. *Uloga i doprinos žena u mirovnim misijama - Bez žena nema izvršenja mandata mirovnih misija*, [http://www.msb.gov.ba/vijesti/saopstenja/default.aspx?id=19397&langTag=bs-BA](http://www.msb.gov.ba/vijesti/saopštenja/default.aspx?id=19397&langTag=bs-BA) pristup 19.7.2022.)
21. *Zlatiborka Popov Momčinović:Žensko stanovništvo u BiH kroz prizmu rezultata popisa*, pristupila<https://publications.anubih.ba/bitstream/handle/123456789/54/Demografske%20i%20etnicke%20promjene%20za%20stampu5.pdf?sequence=6&isAllowed=y> pristup 20.7.2022.)

